

ACTA

ALKOTMÁNYOSSÁG, JOGSZERŰSÉG,
NEMZETKÖZI ÉS BELSŐ JOG ÜTKÖZÉSEINEK KAVALKÁDJA

Két esettanulmány egyetlen törvénykezdeményezés példájában

NEHÉZSÉGEK AZ ALKOTMÁNYOS ÁTMENETBEN

Belső ellentmondások az elévülhetlenség és elévülhetetlenség törvényi megerősítésében

VARGA CSABA
professor emeritus (PPKE JÁK)

Magyarország jogrendszerének alakításában két évtizede új korszak kezdődött – nemcsak az egypárti diktatúra végével nyíló politikai újrakezdés és teljes gazdasági-társadalmi modernizáció szükségletei nyomán, de azért is, mert ebbe már beleszövődött a jogállami igény s az emberi jogok fokozott tisztelete azzal az alkotmányossági előkritériummal, amelynek kikényszerítésére önálló s leghatalmasabbá növekvő apparátusként Alkotmánybíróság is létesült. Mindez ugyanakkor úgy ment végbe, hogy a szocializmus utolsó pillanataiban minden idők egyik legtudósabb igazságügyminisztere felozlatta a kizárólagos szakmaművelési fórumként szolgáló – abba sikerrel edukáló és szocializáló – Törvényelőkészítő Főosztályt,¹ mely az egyik legkorábbiaként Európában mindvégig technikailag nagyszerűvé csiszolt írott jogrendszert biztosíthatott.² Ám amint egyéb

¹ KULCSÁR KÁLMÁN: Új szervezetben működik az Igazságügyi Minisztérium. 2. In <http://rendszervaltas.mti.hu/Pages/News.aspx?date=19890125&ni=109908&ty=1&gb=3557>. Eszerint „Január elsejétől megszüntettük a törvényelőkészítő, valamint a tudományos és tájékoztatási főosztályt, s létrehoztuk a közjogi, a büntetőjogi, valamint a civilisztikai (polgári jogi) és gazdaságirányítási főosztályt.”

² Csapán ami második világháború utáni, a Magyar Országos Levéltárba bekerülő iratanyagát illeti, ennek XIX-E-1-c kód alatt jelzett tömege 1954–1968 közt 54 polcfolyóméter (XIX. fondfőcsoport. Az államigazgatás felső szervei. In http://www.natarch.hu/fcsop_19.htm), 1969–1974 közt 30 polcfolyóméter (A magyarországi közlevéltárak iratgyarapodása 2000-ben. In www.mol.gov.hu/letoltes.php?d_id=171, 11.); a Magyar Országos Levéltár saját honlapja ugyanakkor 1945–1979 közt 136,5 polcfolyóméterben rögzíti terjedelmét (http://www.mol.gov.hu/bal_menu/or/hasznalat/kutatas/iratanyag_leirasa/xix_1.html). A szocializmusban eltöltött utolsó idők teljesítményére lásd például IFJ. KOLOSVÁRY BALINT: Dr. Petrik Ferenc életútja. Egy 2006-ban rögzített beszélgetés dr. Madarász Gabriella legfelsőbb bírósági tanácselnökkel. In <http://www.mabie.hu/node/246>.

benyomásainkról egy törvényelőkészítő tudós³ megnyilatkozásaiból megerősödhetünk, ezen aktussal színvonalában évszázada nem ismert szintre süllyedt írott jogrendszerünk – olyanra, amilyen még a szakértelem nélküliségével olykor tünetető kommunizmusunkban is úgyszólván ismeretlennek mutatkozott. Márpedig ez az így jellemezhető állapot azóta legoptimistább nézet szerint is változatlan, vagy inkább tovább süllyedt, amit kiváltképpen az utolsó néhány év aligha enyhített, inkább súlyosbított.

A központosításnak, a hatalomkoncentrációnak adottak a veszélyei. A történelem szól erről, s a politikatudomány, valamint a közjog művelése kísérel meg ezekre ellenszert, irt megfogalmazni. A szervezéstudomány s benne a bürokrácia tanulmányozása viszont semleges diszciplínaként a kormányzatot, a központi közigazgatást szokta az államban elérhető s az állami cselekvéshez szakértelmet szolgáltatató legmagasabb elérhető tudás táráként jellemezni.⁴ Ezért volt jelentősége az igazságügyi minisztériumi törvényelőkészítésnek, legalábbis az átfogó szabályozások s különösen az ún. igazságügyi törvényelőterjesztések területén. Tekintettel a ma egyre növekvő komplexitásra, a növekvő nemzetköziségben és globalizációban megjelenő közvetlenül is érvényesülő államközi hatásokra, ebben jelent újdonságot, kihívást, de egyben veszélyforrást is az a politikaelméletileg és közjogilag egyébként egyaránt kifogásolhatatlan esély, hogy országgyűlési képviselők, mint a törvényhozás letéteményesei, maguk is természetszerűleg élhessenek – s ma talán a törvényelőkészítés útjának lerövidítése és egyben szabadságfokának növelése jegyében, jellegzetesen élnek is – a törvénykezdeményezés jogával. Habár, mint említettük, azóta a régi törvényelőkészítési jártasság és éthosz elenyészett, azért az utóbbi – politikai – választásnak is lehetnek többletben veszélyforrásai.

I. Az átmenet alkotmányos komplexitása

A mai helyzet azonban még a korábban jellemzettnél is összetettebb. Jellegzetes közjogi átmenet közegeben zajlik törvényhozásunk is. Hiszen egyfelől van egy régi alkotmányunk, mely új alkotmányunk elfogadásával maholnap már jogtörténeti múlttá szenderül, miközben reformjai dacára ezen új alkotmány mégis megerősít egy alkotmánybírárságot, amelyik a régi alkotmány nyomán a jogrend alkotmányiasításának örvén két évtizeden át csendben, hallgatólagosan, s közvetlen alkotmányi ereje tudatában meglehetősen szabadságfokkal kezelve matériáját,⁵ voltaképpen egyfolytában alkotmányozott.⁶ Másfelől pedig elfogadásra került ez az új alkotmány, amelynek az érvényességére

³ TAMÁS ANDRÁS: *Legistica. A jogalkotástán vázlata*. 6. átdolg. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2009. 306.

⁴ Vö. pl. VARGA CSABA: A törvényhozás és felelős tudatossága. *Állam- és Jogtudomány*, XX (1977). 68–99. Vö. még in: VARGA CSABA: *A jog mint logika, rendszer és technika*. Jogfilozófiák, Budapest: [Osiris], 2000. 109–141.

⁵ VÖRÖS IMRE: »Kevesebb lesz az elegáns röpködés a jogrendszer fölött«. (A távozó alkotmánybíróval beszélget Halmai Gábor és Tordai Csaba). *Fundamentum*, 3 (1999) 2. 60–68.

⁶ CATHERINE DUPRÉ: *Importing the Law in Post-communist Transitions. The Hungarian Constitutional Court and the Right to Human Dignity*. Oxford: Hart Publishing, 2003. XX+217., WOJCIECH SADURSKI: *Rights before Courts. A Study of Constitutional Courts in Postcommunist States of Central and Eastern Europe*. Dordrecht: Springer, 2005. XVIII+377. és VARGA CSABA: Lopakodó jogújítás alkotmánybíráskodás útján? (Rendszerváltoztatásunk természetrajzához.) *PoLiSz* (2006. június), No. 95. 4–30. & <http://www.krater.hu/site.php?func=polisz&file=cikkek&cnr=844>.

és a közvetkező évvel induló hatálybalépésére alapozva immár törvényhozásunk is, esetenként új szellemben, termőre fordul.

Mindez természetes átmenetnek és munkamegosztásnak tetszik, ám nyitott kérdés még, hogy miképpen él majd értelmező hatalmával ezután az Alkotmánybíróság. Mert-hogy eddigi megnyilatkozások – kommentátortól, elnöktől s volt elnöktől egyaránt – jobbára önnön múltja továbbéltetésének a szándékára utalnak. Ilyen a preambulum egyébként megkülönböztetetlen normatív erejének⁷ az alaptalan kétségbevonása, az új üzenetek kiüresítésére irányuló törekvés, vagy az a beállítás, mintha a nemzet történeti alkotmánya pontosan az az eddigi alkotmánybírósági gyakorlat lenne,⁸ amelynek meghaladására az új alaptörvény egyáltalán létrejött.

Mindebben az alkotmánybírósági gyakorlatot megjelenítő alkotmánybírósági határozatok voltaképpen természete is tisztázásra vár. „Hiszen – írja egyik fiatal szakemberünk⁹ – egy új alkotmány megszületése nem csak a régi alaptörvényt teszi a jogtörténet részévé, de az ahhoz fűzött alkotmánybírósági határozatok egy jelentős részét is.” Valóban, ezek olyan negatív törvényhozást megvalósító döntések, amelyek rögvest teljeseedésbe is mennek. Hiszen azzal, hogy egy törvényt, törvényhelyet, vagy egyéb normatívumot alkotmányellenessé nyilvánítanak, egyúttal ki is iktatják azt, mint érvényes szabályfoglalatot a jogból. Indokolásuk viszont – bármilyen magasztos égi üzenetté emelte is a testület, hogy „láthatatlan alkotmány” gyanánt az ország igazi, mert a háttérből bármiféle változás ellenére valódi mozgatóként megmaradó alkotmányát¹⁰ megtestesítse – nem jogforrás; sohasem is volt az. Eseti igazolás csupán, még ha elvi is. Mint ahogyan a precedens-rendszert nem ismerő bármely kontinentális berendezkedésben: a feleknek szól – és az ügyet és elbírálását ebből megismerő és megítélő fellebbviteli fórumnak, ha egyáltalán adódik ilyen az eljárásban. Elvileg tehát nem más és nem több, mint annak bizonyítása, hogy adott formájában és eredményével a döntés nem önkényes, hanem szükséges volt,¹¹

⁷ Vö. pl. VARGA CSABA: A preambulumok problémája és a jogalkotási gyakorlat. *Allam- és Jogtudomány*, XIII (1970). 249–307. & <http://www.parlament.hu/biz/aeb/info/vcs.pdf> és [rövidített változatban] Preambulumok az alkotmányi gyakorlatban. *Iustum Aequum Salutare*, VI (2010). 217–241. & <http://www.jak.ppke.hu/hir/ias/20104sz/10.pdf>.

⁸ „[A] történeti alkotmány egyetlen használható és élő része az ún. láthatatlan alkotmány, amelyet nem lehet hatályon kívül helyezni, és amely szükségszerűen az új alaptörvény alkalmazásának is alapja lesz.” [Közvetett idézet in] STUMPF ANDRÁS: Solyom László az új alkotmányról. In <http://hetivalasz.hu/itthon/solyom-laszlo-az-uj-alkotmanyrol-37067/> & http://mandiner.hu/cikk/20110418_solyom_laszlo_az_uj_alkotmanyrol.

⁹ IFJ. LOMNICI ZOLTÁN: Pikáns kérdések a »láthatatlan alkotmány« körül. In http://privatbankar.hu/migracio/pikans_kerdesek_a_lathatatlan_alkotmany_korul-234517 & <http://alapjogok.blogspot.com/2011/02/pikans-kerdesek-lathatatlan-alkotmany.html>.

¹⁰ *Az Alkotmánybíróság határozatai* gyűjteménye utolsó tíz évének – eddigi működése kevesebb, mint fele ideje termésének – összterjedelme önmagában mintegy 26 ezer nyomtatott oldal. Azon pedig esetleg elcsodálkoznánk, ha valaki összeszámolná, hogy JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. 2. kiad. Budapest: Századvég, 2009. monumentális kiadványának mindösszesen 3007 nyomtatott oldalából mennyi a magyar alkotmánybírósági ítéletek idézése, ismertetése vagy kommentárja.

¹¹ Ez a jogfogalomnak, mint bármely formális normatívumnak, a valódi nem-beli gyökere: olyan döntéshozatal lehetővé tétele, amelyben a meghozandó döntés mintakövető [*patterned*], mert előzetes minta általi közvetítést [*Vermittlung*] feltételez. Vö. VARGA CSABA: *A jogi gondolkodás paradigmái*. Jelentősen átdolg. és bőv. 2. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2004. 504. és Uő: *A jog helye Lukács György világképében*. (Gyorsuló idő) Budapest: Magvető, 1981. 287. & <http://www.scribd.com/doc/46267684/varga-a-jog-helye-lukacs-gyorgy-vilagkepben-1981>.

gyakorlatilag s járulékos felhasználásában pedig legfeljebb öngérvény arról, hogy miképpen gondolkodik, tehát miként járt el – s bizonyára a jövőben is így jár majd el – a kérdéses fórum. Mindent összegezve tehát, mint a régi alkotmány alkalmazásai, önmagukban éppen nem lehetnek mérvadók egy új gyakorlat kialakításakor.¹²

II. Intézményes hallgatás versus törvényhozói állásfoglalás?

A német és a cseh megoldás meghazudtolásával nálunk alkotmányellenesként visszautasították, hogy ne egy bűnöző állam évültethesse el az általa elkövetett bűncselekményeket (amelyek ugyanezen állam erőszakos jogtiprásának köszönhetően maradtak üldözetlenek), hanem a jogállami újraépülés nyugvást állapíthasson meg az elévülésben ezen időre. Ennek reakciójaként a mostani Alaptörvény Nemzeti Hitvallása – tehát alkotmányi erő – nyilvánította ki, hogy „tagadja” ezek elévülését. Az országgyűlésben hamarosan tárgyalásra kerülő törvényjavaslat pedig „deklarálja”, hogy az állam által négy évtizede ratifikált ENSz Egyezmény szerint elévülhetetlen „emberiesség elleni bűncselekmény” valóban „el nem évülő bűncselekménynek számít”. Az átmenet tisztázatlansága azonban kockázatokkal teli, így egyértelmű szándékot is könnyen visszájára fordíthat.

Miképpen is állott egy ilyen helyzet elő? A törvényi szabályozási szándékot az indította el, hogy egy ifjú nemzetközi büntetőjogász egy egykori s a véres megtorlásokban kulcsszerepet játszó párt- és állami vezető ellen nemzetközi jogi alapon feljelentést tett, ámde az ügyészség makacsul visszautasította ezt. A vádemelési monopolhatalom ilyen eljárása viszont jogos felháborodást váltott ki, hiszen ezzel a király lemeztelenedett. Ti. büszke jogállamiságunkról kiderült, hogy ezen szereplő emberiesség ellen

¹² Ha az alkotmánybírói határozatokból csupán rendelkező részük normatív, indokolásuk mindeddig kvázi-jogforrásként kezelt kitétetett szerepének pedig – az Alkotmánybíróság „szentistváni” öntömjénezésén túl – semmiféle jogi alapja nincs, úgy jogosan vetődik fel a kérdés: miképpen is kezeltesenek ezek a jövőben? A régi alkotmányhoz kötődő gyakorlat hatályon kívül helyezése már csak a fenti okokból is egyaránt indokolatlan, kivitelezhetetlen és értelmetlen lenne. Idézése aligha megtiltható, még ha végigkísérte is a jog történetét ilyen *usus* Jusztinianusztól egészen a francia forradalom koráig. Napjainkra egyébként is az angol–amerikai szabad hivatkozási rendszernek a világméretű, így kontinentális elterjedése jellemző, vagyis jogcím/jogalap szükséges ugyan a bírói döntéshez, de alátámasztására bármilyen meggyőző tekintély elegendő. Feldolgozására vö. H. PATRICK GLENN: Persuasive Authority. *McGill Law Journal*, 32 (1987). 281–298., elterjedtségének adataira pedig még VARGA CSABA: Az angol–amerikai és a kontinentális-francia jogi hagyományok találkozásának peremvidékén. Kanadai fejlemények és tapasztalatok. *Jogtudományi Közöny*, LVII (2002). 309–322. E körben – nem kívánván semmiképpen sem *de lege ferenda* javaslatot megfogalmazni – csakis ennyi mondható: semmiféle normatívum nem támasztja alá, hogy miért is jelenhettek meg eddig *in extenso*, vagyis az indokolást, különvéleményeket egyaránt teljes terjedelmükben magukban foglalóan a *Magyar Közöny* hasábjain. Az új tervezet – Törvény az alkotmánybíróiságról. T/4424. (2011. október 3.) in <http://www.parlament.hu/irom39/04424/04424.pdf> – sem mond többet, mint csupán ennyit: „44. § (1) Az Alkotmánybíróság [...] határozatát a Magyar Közönyben közzéteszi.” A határozat maga viszont nem több, mint a rendelkező rész. Miért lenne a *Magyar Közöny* többel terhelendő? Miközben teoretikus érdeklődésre joggal számot tartó indokolását az Alkotmánybíróság nyilvánvalóan akár papír-alapúan, akár/és elektronikusan természetesen is megteheti.

egykor köztudomás szerint feltehetően elkövetett bűncselekményeire nem tud reagálni, hanem ehelyett csak és kizárólag a történelem általa ma vallott értékelését tekinti kriminalizálhatónak.¹³ Az új Alaptörvény biztatása nyomán így magánemberként törvényi rendezés fogalmazásába fogott, ami egy parlamenti képviselőtől felvállaltan immár országgyűlési megtárgyalására vár, bizottsági előkészítéstől s módosító javaslatoktól tovább gazdagítottan.¹⁴

Mindezzel azonban olyan helyzet állt elő, hogy egy érvényes alkotmányozásnak másfél hónapon belül hatályossá váló preambulumszövegét egy most nagy médiajelenlét mellett meghozandó törvény eltérő jogalapról kiindulva megismétli, amelyről majd ugyanezen alkotmánynak az átmeneti rendelkezése hamarosan részletezettebb rendelkezést is adhat majd. Nos, az események és indítványozások ilyen sűrűsége valamiféle zavart keltő szervezetlenség képzetét vetíti előre. Ez nem jogtudományi probléma, az viszont bonyolult teoretikus-logikai rejtély, hogy a jogrendünkben fennállóként eddig érvényesített értelmezési hálóktól átszótt dogmatikai keretben egy egyébként nyilvánvaló indokoltságú és kellően alátámasztottnak tetsző kezdeményezés milyen ellentmondások középpontjában találhatja magát, ráadásul ezen értelmezési hálókban a fogalmi kommunikáció is milyen csapdákat rejthet magában.

Az alkotmányozás hivatalos retorikája a kommunikáció politikai közegére tekintettel eddig egyfelől a régi alkotmány preambulumban is tételezett ideiglenességét, másfelől a kétharmados alkotmányozási helyzet adottságát hangsúlyozta. Ebben így igencsak beleillett, ha az indítványozó a régi alkotmánybírói teljesítmény iránti tiszteletének ad hangot, midőn éppen egy lassan más irányban elköteleződő/elkötelezett politikai irányvonalnak és jogfelfogásnak keres kifejezést. Ám mintha ezen ketősségből eredően zavar mutatkoznék a média nyilvánossága előtti érvelésben. Ennek oka pedig az a logikai bukfenec, ami a kérdéses törvénytervezetbe is óhatatlanul beszűrődött, és aminek gyökere pontosan az alkotmányos átmenet fentebbiekben jelzett összetettsége. A törvénytervezet által indítványozott jogi státusz ugyanis nyílt szavai és egyenes szándéka ellenére mégsem egyértelmű, pontosabban vitatható a ma még egyidejűleg érvényesülő különféle értelmezési hálók kereszteződésében.

III. Elévülhetetlenség és elévületlenség: eltérő intézmények hasonló csapdahelyzete

A nemzetközi büntetőjogásztól fogalmazott s a szintén jogász országgyűlési képviselőtől előterjesztett tervezet szövege annak megállapításával indít, hogy „Az Országgyűlés megerősítve nemzetközi jogi elkötelezettségét, miszerint a nemzetközi jogban legsúlyosabban minősülő bűncselekményeket elévülhetetlennek tekinti”, emlékeztet indokolásában arra a közel évtizedes magyar alkotmánybírói döntésre, amely „függetlenül attól, hogy a belső jog tartalmaz-e hasonló bűncselekményeket, vagy

¹³ Leírásában lásd http://hu.wikipedia.org/wiki/Biszku_Béla, időrendi dokumentációban pedig GELLÉRT ÁDÁM: Nemzetközi jog blog – hírek, elemzések. In <http://nemzetkozi-jog.blogspot.com/>.

¹⁴ GULYÁS GERGELY: Törvény az emberiség elleni bűncselekmények elévülhetetlenségéről. T/4714. (2011. október 19.) In <http://www.parlament.hu/irom39/04714/04714.pdf>.

hogy a megfelelő egyezményeket az egyes országok belső joggá tették-e”, bizonyos specifikált tetteket közvetlenül a hazai jog számára is érvényesen bűncselekményeknek ismeri el, amelyek tekintetében „büntethetőségük feltételeit is a nemzetközi jog határozza meg”¹⁵ – az a nemzetközi jog, amely a mi esetünkben már 1968-ban „visszamenőleges hatállyal elévülhetetlenné nyilvánítja” a kérdéses cselekményeket. Megfogalmazása szerint ezért

„A törvényjavaslat deklarálja, hogy az [vagyis a Nemzetközi Katonai Törvényszék] Alapokmány[á]ban foglalt emberiség elleni bűncselekmény – az Egyezményben vállalt nemzetközi jogi kötelezettség alapján – a magyar büntetőjog részét képezte és képezi továbbra is, valamint hogy el nem évülő bűncselekménynek számít.”

Azért vitatható ez idő szerint még bármiféle, törvényhozási úton normatívvá tett hasonló állásfoglalás, mert pontosan az marad kérdéses benne, hogy mi ebben deklaratív, és mi az, ami konstitutív. Elvben tudhatjuk ugyan, hogy deklaratív az, ami a szóban forgó aktus nélkül is pontosan az lenne, ami; amiről tehát ez az aktus pusztán kinyilvánítja ilyenként már eleve megvolt minőségét. Ezzel szemben konstitutív az, amit pontosan és kizárólag ez az aktus hoz létre, vagyis ennek köszönhetően – általa és e konstitúció erejénél fogva – lesz az, ami. Márpedig annak kérdését, hogy adott normatív összefüggésben mi minnek számít, nem a nyelvi megfogalmazás, tehát a forrás-oldal, hanem ennek doktrinális értelmezése, vagyis a befogadói oldal, azaz a hatáskörében ennek ügyében eljáró értelmező hatalom határozza meg.¹⁶

Az indítvány egész fogalmi kifejezése a pusztá kinyilvánítást és ekként megerősítést sugallja. Ám ha itt valóban merő deklarativitásról van szó, úgy ebből visszafelé következtetve szükségképpen következményként az adódik, hogy igazságügyünk – eljáró ügyészségi és bírósági szerveink csaknem mindegyike – az elmúlt két évtizedben mindmáig hatolóan megtagadta a jogot, hiszen nem vett tudomást az állam közreműködésével és igenlő szavazatával eredetileg 1968-ban az ENSz Egyezményeként megalkotott és ugyanezen állam által az 1971. évben az 1. számú törvényerejű rendelettel ratifikált nemzetközi normatívumról – aminek a kihirdetéssel már belső joggá transzformált tartalma immár semmiféle további implementációt nem igénylő, tehát a belső

¹⁵ 53/1993. (X. 13.) AB határozat.

¹⁶ A jogi normatívumban alkalmazott kategoriális fogalmiságok kontextualitásának kifejtésére lásd VARGA CSABA: A jog belső szerkezete. *Állam- és Jogtudomány*, XLV (2004) 39–49.; VARGA CSABA: *A jogi gondolkodás paradigmái*. Jelentősen átdolg. és bőv. 2. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2004. 387–397. Egy kialakult jogdogmatikai rendszerben ezek többnyire már szilárd pozíciót nyernek. Vö. pl. VARGA CSABA: A jog belső szerkezete. *Állam- és Jogtudomány*, XLV (2004) 39–49. A fenti összefüggésben azonban alkotmánybírósági érdek-vezéreltség (s ezzel másodlagos szempontok felülkerekedése) is alakíthatja a megítélést, vagyis esetenként a helyzet olyan lesz, mint az egyszerre tudományos és gyermeki angol fikció szerinti királynő krikettjátékában, amikor a többiek szemében csak utóbb derül ki, hogy a királynő minden ütésnél ahhoz igazodó játékszabályt alkotott. Vö. LEWIS CARROLL: *Alice Tükkörországban*. [Through the looking-glass and what Alice found there.] ford. Révbíró Tamás. Budapest: Móra, 1980. 106.

jogban is közvetlenül alkalmazandó (alkalmazásának megtagadása esetén pedig nemzetközi jogsértést közvetlenül megvalósító) nemzetközi jogi alapelvnek tekinthető.¹⁷

(Amennyiben ez idő szerint gyakorlati alkalmazásához a nemzetközi humanitárius jogi egyezmény a transzformáción túl mégis igényelne valamiféle specifikus külön megerősítést vagy azon is túlmutató implementációt, úgy a gond megoldásának alaptörvényi témának kellett volna lennie, amit legkésőbb az új alkotmány bizonyára hamarosan sorra kerülő átmeneti/végrehajtási rendelkezéseinek most kellene elvégeznie.)

A politikai kommunikáció, mint említettük, egyszerre üzeni két évtized alkotmánybíró-sági jurisprudenciája doktrinális hozadékának és jogállami jelentőségének az elismerését és azt, hogy mindebből az elévülésről szóló döntést¹⁸ rossznak s tragikus kihatásúnak tartja. Mégsem ez utóbbi értékítéletből vagy az Alaptörvénynek az elévültetés visszautasításából von le következtetést; pusztán ezzel érvel: miképpen lehetne e javaslat alkotmányellenes, ha másról és más jogalapról szól? Ámde ez olybá tetszik, mintha csak megerősítené, hogy az imént így megítélt alkotmánybíró-sági döntés mégis hatályos – érve, okfejtése s annak következmény-levonása tehát ma is releváns, ráadásul egy immár érvényes alaptörvényi rendelkezéssel szemben.

A visszasság mindenekelőtt abban rejlik, hogy igazságszolgáltatásunk mindeddig jogtagadó módon járt el. Az egypártrendszer diktatúrájától elfogadta, hogy a saját joga szerinti eljárást lehetetlenítő körülmények közt telő idő elévültesse a saját bűneit, miközben kizárta, hogy általánosan elfogadott s ezért közvetlen érvényességgel rendelkező nemzetközi jogelvet alkalmazzon.¹⁹ Tehát ha most egy új, specifikus törvénynek kell szólnia az emberiség elleni bűntettek elévülhetetlenségéről, úgy ez egyértelmű annak utólagos elismerésével, hogy az igazságügyi szervek eddigi jogtagadása mindazonáltal legitim volt. Ámde sem új törvény, sem hivatalos indoklás vagy egyéb kommunikáció nem szolgálhatja egy jogsértő gyakorlat utólagos legitimálását. Sőt, mesterségesen olyan helyzetet sem állíthat elő, hogy az államtól kihirdetésével már a belső jog részévé tett nemzetközi humanitárius jog bármely eleme külön törvényhozói megerősítésért kiáltson

¹⁷ A nemzetközi jogi vonatkozások értelmezése Varga Réka párhuzamos írásán – A nemzetközi jog által büntetni rendelt cselekmények magyarországi alkalmazása. (A Biszku-ügy margójára.) – alapul. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Herczegh Géza nemzetközi jogász, aki a genfi humanitárius jogfejlesztésben a Magyar Népköztársaság külügyi szakértőjeként vett részt (vö. összefoglalásában: HERCZEGH GÉZA: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981. 347.), vagy bárki más a nemzetközi jogászok hazai népes táborából megsúghatta volna a magyar politikumnak, hogy nagyrészt felesleges az az erőfeszítés, amelyet a Zétényi–Takács-féle törvénykezdeményezés csupán elindított. Hiszen feleslegesen vívódott az ország egy törvényhozási nézőpontból nehéz feladattal, és feleslegesen maradt nemzetközi kitekintésben is szegényteljesen a kommunizmus bűneivel való elszámolásban alulmaradtnak, mert a szocialista államtól akkor már két évtizede ratifikált humanitárius dokumentumok az akkor megfogalmazott gondok java részére már eleve megoldást kínáltak.

¹⁸ 11/1992. (III. 5.) AB határozat.

¹⁹ Lásd pl. háttérként a gyakorló jogász szemszögéből RÓTH MIKLÓS – SZERDAHELYI SZABOLCS: *Kádár bűnös*. Budapest: Magyarok Világszövetsége, 2007. 252. és RÓTH MIKLÓS – SZERDAHELYI SZABOLCS: *A Kos-suth téri sortűzper. Dokumentumok*. (Magyar Ház könyvek) Budapest: Magyar Ház, 2006. 253.

tényleges alkalmazásra kerülése kedvéért. Márpedig ez a törvény hallgatólagosan maga vezet be egy új jogállapotot, amelyikben immár intézményesen elismert, hogy az államtól egyébként ratifikált és megfelelően kihirdetett minden új nemzetközi humanitárius (stb.) jogi fejleménynek ahhoz, hogy gyakorlati alkalmazására kerülhessen sor, még egy külön – ismétlő – törvényi megerősítésre tart igényt.

A voltaképpeni – a magyar alkotmánybírói gyakorlat szerinti alkotmányosság – bonyodalom azonban csak itt kezdődik. Idézett döntésével az alkotmánybíróság ugyanis megalkotta s alkotmányi erővel bevezette az „alkotmányos büntetőjog” doktrínáját.²⁰ Ennek jegyében az elévülés addigi egyértelműen procedurális státusából materiális büntetőjogi intézménnyé minősített, amivel – e minősítés aktusába belefoglaltan, tehát konstitutív erővel – kiterjesztette rá a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* védelmét. A tett elkövetését követő szabályozás tehát nem változtathat rajta, illetőleg bármiféle későbbi szabályozás nem súlyosbíthatja semmiben az elkövetőnek az elkövetés idején hatályban volt jog szerinti státusát, így cselekménye üldöztetésének, megbüntetésének kilátásait (így határidejét és így tovább) sem.²¹

Formális szerkezetét tekintve így a kezdeményezett megoldásban megbúvó logika nemigen különbözhet attól a Zétényi–Takács-féle törvénytől, ami – bármekkora túlhatalom vezérelte is abban, hogy visszaélészerűen, tehát önkényes jogbitorlással járjon el alkotmánybíróságunk – közel két évtizede már alkotmányellenesnek találtatott. Ti., mint láttuk, azzal, hogy „alkotmányos büntetőjog” önhatalmú kikiáltásával az egyébként eljárási intézménynek tekintett s így utólag törvénnyel szabadon alakítható elévülést a tett elkövetése után legfeljebb már csak az elkövető javára módosítható anyagi büntetőjoginak nyilvánította, elvileg változatlanul gyanúsnak és vitathatónak tetszik minden utólagos szabályozói megnyilatkozás, amely nem az elkövető javára szolgál. Azzal pedig, hogy döntésében az alkotmánybíróság eleve kizárta azt, hogy már elkövetett bűncselekmény bírósági megítélésébe a törvényhozó beavatkozzon, magát a törvényhozást nyilvánította alkalmatlan eszközzé arra, hogy ügyek elintézésére bármiféle hatást gyakoroljon.

Ezzel viszont az eddigi alkotmánybírói okoskodás értelmében éppen a törvényhozó által történő utólagos állásfoglalásnak a merő ténye teszi vitathatóvá azt az elévülhetetlenséget, amely pedig – mint már előbb láthattuk – ezen elévülhetetlenségnek a nemzetközi jog elveként az Egyesült Nemzetek Szervezetében történt elfogadása (1968), a hazai jogba transzformálása értelmében pedig kihirdetése (1971) óta minden további nélkül már eleve, nálunk is fennáll.

Az egyik lehetséges alkotmánybírói érvelés kiköti, hogy a materiális büntetőjogban bármiféle utólagos változtatás csakis az elkövető javára érvényesíthető. Egy másik lehetséges érvelés pedig azt köti ki, hogy az elévülhetetlenség törvényi megfogalmazása

²⁰ Kiharcólasa, kijegecesítése Szabó András alkotmánybíró nevéhez fűződik. Hatalmas büntetőjogi irodalmából lásd csupán KORINEK LÁSZLÓ búcsúztatóját az immár elhunyt felett in *Jura*, 17 (2011) 2.

²¹ Érlelőbb nézetekre lásd pl. FÖLDVÁRI JÓZSEF: Néhány kérdés az elévülés témaköréből. In HAMZA GÁBOR – KAJTÁR ISTVÁN – ZLINSZKY JÁNOS (szerk.): *Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére*. Pécs: JPTE ÁJK, 1996. 82–88. és TÓTH MIHÁLY: Kísérlet a hazai és a nemzetközi büntetőjog konfliktusának megoldására: A »sortüzperek« története. In ADÁM ANTAL – CSERESNYÉS FERENC – KAJTÁR ISTVÁN (szerk.): *Tanulmányok az 1956. évi forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára*. Pécs: PTE ÁJK, 2006. 321–332.

nem lehet „visszaható”, hanem csakis prospektív: olyan, amelyik hatálybalépésének a napjától szabhatja majd meg az azt követően elkövetett tettek jövőbeni elévülését.

Emlékeztetni kell azonban arra, hogy Zétényi Zsolt és képviselőtársa azért kezdeményezett két évtizede törvényt²² – szégyenére a korabeli kormánzatnak és minden akkori politikai erőnek –, mert az igazságszolgáltatás jogellenesen – a büntető törvénykönyv betűjére hivatkozva, ámde a szabályozott jogintézményt lényegéből kifogatva – bekövetkezett elévültséget állapított meg. Ugyanebben az időben Németországban igazságügyi miniszteri értekezleten állapotok meg az ilyen tettek elévülése diktatúrában nyilvánvaló nyugvásának minden tartományban egységes elismeréséről. Ám ott is az történt, hogy alig telt el negyed év, és az ingadozó gyakorlat máris egyértelműsítő törvényt kényszerített ki.²³ Önmagában a jogalkalmazói gyakorlat alakulása azonban a magyar alkotmánybíróság számára közömbös volt. A meghivatkozott alkotmánybírói döntés ugyanis nem arról formálta alkotmányellenesnek minősítő ítéletét, hogy ügyészségek s bíróságok elévülés bekövetkezetségét vagy kizártságát állapítják-e meg, hanem csupán annak formális, és kizárólag ezért konstitutívnek minősített tényéről, hogy a saját döntési kompetenciájában kizárólagos értelmezési hatalommal eljáró bírói hatalom fölébe lépve ilyesmit törvényhozói hatalom állapítson meg.

Bármennyire ellentmondásosnak s paradoxikusnak tetszik is e következtetés, a fentiek szerint a tervezett törvény pontosan azt kockáztatja, hogy elévülhetlenség általa történő kimondásával a nemzetközi jogilag már érvényesként elfogadott s kihirdetésével a belső jogba is hatályosként beiktatott elévülhetlenséget éppen maga zárja ki. Hiszen létével önmaga nyilvánít ki olyasmit, hogy a nemzetközi elévülhetlenség a transzformáció ellenére sem a hazai jog közvetlenül alkalmazható tétele. Következésképpen ez indokolja csupán, hogy külön törvénnyel kelljen a hazai jogba bevezetni, ami, ha megtörténik, módosítást a mai alkotmánybírói jurisprudentia szerint materiális büntetőjogban jelent. Ilyesmi viszont kizárólag a jövőre nézve lehetséges, hiszen súlyosbító hatály kizárólag az ezt követően elkövetésre kerülő tettekre terjedhet ki. Az alkotmánybírói logika tehát a következőképpen alakul: ami a korábbi jogállapot szerint elévült, az elévült – ámde függetlenül bármiféle későbbi törvényi megállapítástól. Következésképpen a tervezett új törvény csupán a korábbi jogállapot szerint még elévülni sem elkezdett (tehát az új törvény kihirdetése után elkövetésre kerülő) tettek valahai elévülését zárhatja majd ki.

IV. Következtetés

Amennyiben a fenti okfejtés megállja helyét, úgy a tervezett törvény gyógyító hatás helyett csakis károszt realizálhat, kettős önmegsemmisítő hatással. Egyfelől utólag

²² Vö. mindenekelőtt ZÉTÉNYI ZSOLT: *Több fényt! Tanulmányok, gondolatok, beszédek: 1995–2006*. Budapest: Timp, 2007. 384 + XVI. és http://hu.wikipedia.org/wiki/Zétényi-Takács-féle_igazságtételi_törvényjavaslat.

²³ Vö. VARGA CSABA (szerk.): *Igazságtétel jogállamban*. Német és cseh dokumentumok. (A Windsor Klub könyvei I.) Budapest: [Osiris], 1995. [& újranyomás Budapest: Szent István Társulat, 2006] 241.

legitimálja igazságszolgáltatásunk eddigi bűnpártoló jogellenes magatartását, miközben az alkotmányi átmenet összefüggésében ellentmondásossá tett belső, szerkezeti logikájával maga torlaszolja el annak lehetőségét, hogy az, ami a kérdéses egyezmény ratifikációjának köszönhetően már eleve négy évtizede elévülhetetlen nálunk is, a törvényi beavatkozás okán a múltban elkövetett tettek tekintetében a hazai jog által mégis „alkotmányosan” elévülhetetlenként kezelhető.

Összegezve: nem a kezdeményezés problémás önmagában, de jelen alkotmányi átmeneti közegében vitatható. Felvethető persze, mint láttuk, az is, hogy Zétényi megfogalmazása (1991) csakúgy, mint a német elévülési törvényeké vagy a kommunista rezsim törvénytelenységéről szóló cseh törvényé (1993)²⁴ egyaránt deklaratív volt: csupán kinyilvánította (egyértelműsítette) az egyébként nélküle is fennállót – esetünkben azt, hogy kizárólag normális működés működtethet a jogban elévülést.²⁵ Az volt alkotmánybírói újítása a magyar testületi értelmezésben, hogy ezt konstitutívnek értékelte – mint ami maga idéz elő joghatást, s ezért illegitim. Ám a szóban forgó törvényjavaslat megfogalmazása hiába deklaratív, ha ilyesmi egy értelmezési hatalmat nem feltétlenül befolyásol. Hiszen mondhatja: arról szól a törvény, hogy ezután másként legyen, mint ahogyan eddig volt. Azaz maga a törvény nyilvánítja magát konstitutívá, használt szavaitól függetlenül.

A megoldás ezek szerint abban rejlik, hogy miután a vitathatóság kizárása érdekében eleve alaptörvényi szinten fogalmazódott meg a váltás igénye, a váltás teljes jogalapját szintén alaptörvényi szinten, vitathatatlanul kell megfogalmazni.

²⁴ Lásd az előbbi jegyzetet.

²⁵ Vö. VARGA CSABA: *Jogállami átmenetünk. Paradoxonok, dilemmák, feloldatlan kérdések.* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei 5.) Budapest: [AKAPrint], 1998. 234.; VARGA CSABA: *Jogállami? átmenetünk?* (PoLiSz sorozat könyvei 6.) Pomáz: Kráter, 2007. 241. és VARGA CSABA: *Válaszúton – húsz év múltán. Viták jogunk alapjairól és céljairól.* (PoLiSz sorozat kötetek 7.) Pomáz: Kráter, 2011. 256.

A NEMZETKÖZI JOG ÁLTAL BÜNTETNI RENDELT CSELEKMÉNYEK MAGYARORSZÁGI ALKALMAZÁSA

(a *Biszku-ügy margójára*)

VARGA RÉKA
egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

I. Bevezetés

Az ügyészség határozata a Biszku-üggyel kapcsolatos beadvány tárgyában joggal borzolja a nemzetközi joggal foglalkozók kedélyét. Az ominózus határozat tükröt állít a nemzetközi jog által büntetni rendelt cselekmények magyarországi alkalmazásának, vagy inkább azok alkalmazása hiányosságainak. Alábbiakban e tárgyban tehető általános megfigyelések következnek – a teljesség igénye nélkül.

Az emberiség (*sic!*) elleni büntettek²⁶ elévülésének kizárásáról szóló 1968-as ENSZ-Egyezmény, mint az összes többi ratifikált és kihirdetett egyezmény, már a kihirdetésével a magyar jog része lett, legfeljebb nem implementáltuk. Az implementáció hiánya azonban nem jelenti azt, hogy ne lettek volna az egyezmény rendelkezései hatályban Magyarországon. Ez azt is jelenti, hogy a nemzetközi jog által büntetni rendelt cselekményeket Magyarország akkor is köteles büntetni – tehát a jogalkalmazó alkalmazni – a nemzetközi jog által meghatározott módon, ha azok nem kerültek be a magyar Büntető Törvénykönyvbe. Az Alkotmánybíróság is leszögezte: a háborús és emberiség elleni bűncselekmények tényállását és büntethetőségük feltételeit a nemzetközi jog határozza meg.²⁷ A nemzetközi jog oldaláról ugyanezt mondja ki az a tétel, mely szerint egy állam a saját belső jogára – vagy annak hiányára – nem hivatkozhat, ha nemzetközi kötelezettségvállalását nem tartja be.²⁸

Az e tekintetben nagyon is zavaros magyar viszonyokat jól tükrözi az ügyészség álláspontja, és az, hogy azt másodszeri nekifutásra sem voltak hajlandók módosítani. Nos, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága közép-európai államokért felelős jogászaként az adott minisztériumokkal nyolc éven át tartó, számos esetben sikerrel végződő 'viaskodásom' témája éppen ez volt, melyből az alábbi tapasztalatok leszűrése adódott.

II. Transzformáció – implementáció – jogalkalmazás

Beszélnünk kell egyfelől a jogi megfontolásokról, másfelől a gyakorlati, a realitást tekintve vevő megfontolásokról. Jogi értelemben szét kell választani a transzformációt

²⁶ A magyar jogban igen nagy fejtettség uralkodik a 'crimes against humanity' fordításával kapcsolatban: hol emberiség elleni, hol emberiség elleni bűncselekményként/büntettként jelölve. Jelen szerző az „emberiség elleni” bűncselekmények kifejezés mellett teszi le a voksát.

²⁷ Lásd 53/1993 (X.13.) AB határozat.

²⁸ KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közjog*. Budapest: Osiris, 2006. 62. és 441.; MALCOLM N. SHAW: *International Law*. Cambridge University Press, Fifth Edition, 2003. 124.

az implementációtól, amennyiben a transzformáció annyit jelent, hogy a nemzetközi szerződést kihirdetéssel a magyar jog részévé tesszük (és innentől kezdve az hatályos), az implementáció pedig azt jelenti, hogy a már magyar jog részévé vált egyezményt emészthetővé tesszük a jogalkalmazónak – hol azzal, hogy az ügyészek és bírák által ismert Büntető Törvénykönyvbe foglaljuk a tényállásokat, hol pedig azzal, hogy a nemzetközi egyezményekben általánosságban megfogalmazott rendelkezéseknek praktikusán végrehajtható formát adunk, a végrehajtásért felelősöket megnevezzük, és így tovább. Előbbire példák a büntetőjogi rendelkezések: tényállást foglalunk a Büntető Törvénykönyvbe, kimondjuk az elévülhetetlenséget, vagy éppen kizárunk bárminemű immunitást bizonyos tényállások tekintetében. Utóbbira példa a vöröskereszt embléma használata: míg a nemzetközi jog kimondja, hogy pl. a hadsereg egészségügyi alakulatai használhatják, az implementáló jogszabály rögzíti, hogy a hadseregben konkrétan kinek kell felfestenie az emblémát az egészségügyi járműre. Ez igazából a nemzetközi kötelezettség közvetlen végrehajthatóságának problémája. Hiszen az adott állam dönti el, hogy milyen részletességgel implementálja a nemzetközi egyezményeket: néhány állam csak a nem közvetlenül végrehajtható normák tekintetében fogad el implementáló jogszabályokat (jellemzően az angolszász jogrendszerű államok, és ott ez működik is²⁹), mások pedig szinte minden nemzetközi kötelezettséget részletesen beleírnak az adott területet szabályozó jogszabályba, pl. a büntető kódexükbe (jellemzően a kontinentális jogrendszerű államok³⁰).

Nos, visszatekintve, a helyzet ott kezdett bonyolulttá válni, hogy valamilyen okból, akár kényelemből, a '90-es években a közép-európai kormányok a fejükbe vették, hogy a nemzetközi kötelezettségek közvetlenül végrehajthatóak – implementálni pedig nem kell. A bírók viszont nem mutattak hajlandóságot arra, hogy közvetlenül a ratifikált és kihirdetett nemzetközi egyezmények alapján járjanak el; vélhetően kellő nemzetközi jogi jártasság és idegennyelv-tudás hiányában.

Ezt szerencsére meghaladták a 2000-es években a régióban rendre módosított vagy újonnan hozott büntető törvénykönyvek,³¹ ám a háborús, ill. emberiség elleni bűncselekmények és a népirtás büntetése tekintetében még mindig jelentős hiányosságokat mutatnak, kiváltképp a magyar Büntető Törvénykönyv – egyik ilyen hiányossága éppen az elévülés, illetve a vonatkozó tényállások nemzetközi jognak meg nem felelése.³² A hiányosságokat ugyan a nemzetközi jogra való közvetlen hivatkozás pótolhatná, ám az ügyészek/bírók változatlanul nem mutattak nagyobb hajlandóságot a nemzetközi jog

²⁹ Lásd pl. Egyesült Királyság: Geneva Conventions Act 1957 (módosítva 1995-ben és 2001-ben).

³⁰ Lásd pl. Németország egy külön törvényt hozott a nemzetközi bűncselekményekre, melybe belefoglalta a Genfi Egyezményekben (1949), a Kiegészítő Jegyzőkönyvekben (1977) és a Római Statútumban (1998) foglalt bűncselekményeket: Gesetz zur Einführung des Völkerstrafgesetzbuches, *Bundesgesetzblatt*. 2002, Teil I., No. 42, 29 June 2002. 2254–2260.

³¹ Pl. Litvánia 2000-ben, Észtország 2001-ben, Szlovákia 2005-ben fogadott el új büntető törvénykönyvet, Lengyelország 2008-ban módosította a büntető törvénykönyvét.

³² A büntető törvénykönyvek és egyéb vonatkozó jogszabályok hiányosságaira a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága jelen szerző által kidolgozott részletes javaslatokat téve rendre felhívta a közép-európai kormányok figyelmét, mely javaslatokat sok állam figyelembe is vett, ám ennek az eszmecserének a részletes eredménylistája nem publikus.

közvetlen alkalmazása terén. Így most ott tartunk, hogy Közép-Európában, kiváltképp Magyarországon, a nemzetközi jog által büntetni rendelt bűncselekményeket nem implementálták teljes részletességgel a hazai jogba, a jogalkalmazók viszont nem hajlandók közvetlenül a nemzetközi jog alapján eljárni.³³ Itt lehet megjegyezni, hogy a Biszku-ügyben könnyen megtehetette volna az ügyészség, hogy a bűncselekmény minősítése és az elévülés tekintetében közvetlenül az ENSZ-Egyezményre és egyéb nemzetközi jogi normákra hivatkozik, de nem tette. Itt kell szólni arról is, hogy azzal, hogy így vagy úgy nem tesszük lehetővé, hogy a nemzetközi egyezményben vállalt kötelezettségünknek eleget tegyünk – ti. hogy a büntetendő cselekmények esetében képesek legyünk eljárni –, lényegében nemzetközi jogot sértünk.³⁴

A büntetési kötelezettségekre visszatérve tudomásul kell ugyanakkor vennünk, hogy ha részletesen implementálunk is mindent, akkor sem kerülhetjük el, hogy a jogalkalmazók magával a nemzetközi jog anyagával legyenek kénytelenek dolgozni. Hiszen a tényállások kibontása, értelmezése, a nemzetközi egyezmények kommentárjai, a vonatkozó nemzetközi törvényszékek ugyan nem esetjogi szintű, de mégis útmutató döntései mind-mind a nemzetközi jog részei, és mint ilyenek, figyelembe veendők.³⁵

Itt érkezünk el a praktikus, a realitást tekintetbe vevő megfontolásokhoz. Jogilag ugyan a vonatkozó nemzetközi egyezmények hatályosak Magyarországon, ám mivel a jogalkalmazó javarészt kizárólag a Büntető Törvénykönyv alapján hajlandó eljárni, a sikeresség érdekében megfontolandó, hogy érdemesebb részletesen implementálni ezeket az egyezményeket.

A Gulyás Gergely országgyűlési képviselő által benyújtott (és Gellért Ádám megfogalmazását tükröző) törvényjavaslat³⁶ ezzel a kérdéssel foglalkozik, azonban ennek a problémának csak egy piciny részét érinti. Míg célja kétség kívül üdvözlendő, jelen formájában sajnos előfordulhat, hogy hosszú távon több negatív hatást vált ki, mint amennyi haszonnal jár majd. Megfontolandó például, hogy célszerű-e kiragadni egyetlen részletet és azt szabályozni, hiszen akkor a többi nemzetközi kötelezettség tekintetében most már úgymond joggal fogja elvárni a jogalkalmazó, hogy ugyanilyen egyértelműen külön jogszabály mondja ki, hogy mitévő legyen; és még kevésbé lesznek hajlandók magát a nemzetközi egyezményt figyelembe venni. Szintén tekintetbe kell ugyanis azt venni, hogy az elévülés csupán egy a számos probléma közül. Ugyanilyen gondot jelenthet az alkalmazás során például egy olyan bűncselekmény esetén való eljárás, ami nincs, vagy nem úgy van nevesítve a Büntető Törvénykönyvben, mint ahogyan

³³ A jogalkalmazók idegenkedése a nemzetközi jog közvetlen alkalmazásától nem kizárólag magyar probléma. Lásd EYAL BENVENISTI: Judicial Misgivings Regarding the Application of International Law: An Analysis of Attitudes of National Courts. *European Journal of International Law*, 1993/4. 159.

³⁴ Lásd YORAM DIENSTEIN: Defences. In GABRIELLE KIRK McDONALD – OLIVIA SWAAK-GOLDMAN (szerk.): *Substantive and procedural Aspects of International Criminal Law – The Experience of International and National Courts, Volume I*. The Hague: Kluwer Law International, 2000. 382.

³⁵ VARGA RÉKA: Háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások nemzeti bíróságok előtt. In: KIRS ESZTER (szerk.): *Egységesezés és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban*. (Studia Iuris Gentium Miskolciensia – Tomus IV.) Miskolc: Bibor, 2009. 107.

³⁶ T/4714, képviselői önálló indítvány az emberiség elleni bűncselekmények elévülhetetlenségéről.

a nemzetközi jogban.³⁷ Más ország gyakorlatában pedig az vetődött fel, hogy megfelelő-e vajon a jogbiztonság követelményének, ha a hazai büntető jogszabály a nemzetközi jogra utalással nevesít egy tényállást, de nem bontja ki azt teljesen.³⁸ A magyar Büntető Törvénykönyv is tartalmaz hasonlókat: sok tényállásban láthatjuk a „nemzetközi jogi szabályokat megsértő módon” fordulatot.³⁹ Hasonló problémákat vethet fel a magyar jogban például a háború fogalmának pontatlansága (lett is ebből szép kalamajka a Korbély-ügy kapcsán, ahol a Legfelsőbb Bíróság első ízben sajnos egyértelműen helytelen megállapításokat tett), az egyetemes joghatóság alapján büntetendő cselekmények listája, vagy az iratlan szokásjogi normák sorsa. Az Alaptörvény ugyan – a korábbi verzióhoz hasonlóan – kimondja, hogy Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait.⁴⁰ Kérdés azonban, hogy miként fog erre reagálni az az ügyészi/bírói kar, amely, mint láttuk, az írott nemzetközi jogot sem túlzott lelkesedéssel alkalmazza. Miképpen fognak alkalmazni egy kodifikálatlan szokásjogi normát, amiből pedig bizony sok létezik a nemzetközi jogban?

A Biszku-ügyben az ügyészség által hozott határozatban⁴¹ is éppen a szokásjog semmibe vételének lehetünk tanúi. Az ügyészség ugyanis nemlétezőnek tekintette a nemzetközi szokásjogot, egyszerűen egy rendes tényállást vett alapul, és érdemben még csak meg sem vizsgálta, hogy a feljelentésben szereplő cselekmények beleeshetnek-e az emberiség elleni bűncselekmények kategóriájába.

III. Milyen megoldást válasszunk?

Mindezeket figyelembe véve, úgy vélem, hogy két út járható. Vagy

- (i) törekszünk arra, hogy a nemzetközi jogot 'közvetlenül' alkalmazzuk, tehát nem építünk be mindent implementáló jogszabályokkal. Ez az út viszont csak akkor járható, ha megfelelő képzés biztosítatik a jogalkalmazóknak, hogy otthonosan mozogjanak a nemzetközi jogban, továbbá feltesszük, hogy idegen nyelvű nemzetközi jogi szakirodalomban nagyobb jártasságot szereznek, és várunk még pár évtizedig, amíg ennek az eredménye is megmutatkozik. Vagy pedig:
- (ii) leteszünk az előbbiről és mindent implementálunk, de akkor tényleg *mindent* implementálni kell. Ez viszont nagy munka, és javában érint egy sor jogszabályt, köztük a Büntető Törvénykönyvet, de még az Alaptörvényt is.⁴² Ebben az esetben is

³⁷ Jó példa erre a Btk.-ban az „Emberiség elleni bűncselekmények”, mint megtévesztő fejezetcím, azzal tételezve, hogy a nemzetközi jog által ismert emberiség elleni bűncselekményeket pedig nem tükrözi a Btk.

³⁸ A svájci Btk. tekintetében lásd: MICHAEL COTTIER: Die „Umsetzung” des Römer Statuts hinsichtlich der Kriegsverbrechen. *Jusletter*, 14 Maerz 2005. 4. Elérhető: www.trial-ch.org/fileadmin/user_upload/documents/jusletter_michael_cottier.pdf (utolsó letöltés: 2011. november 15.)

³⁹ Lásd pl. Btk. 160. §: Bűnös hadviselés: „Az a katonai parancsnok, aki a hadviselés nemzetközi jogi szabályainak megsértésével (...)”

⁴⁰ „Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait.” Alaptörvény, Q) cikk (3) bekezdés.

⁴¹ Fővárosi Főügyészség, NF 27942/2010/1. határozat.

⁴² Pl. a Római Statútum kizárja az államfői vagy képviselői immunitást az általa rögzített bűncselekmények esetén. Bár a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma nem kötelezi az államokat, hogy a bűncselekményeket saját jogukban büntessék, a komplementaritás elve okán az államok nagy része ezt önként megteszi – már csak azért is, hogy ezzel kizárja a Nemzetközi Bíróság joghatóságát.

kérdéses marad azonban, hogy mi történik majd a nemzetközi szokásjogban elfogadott normákkal. Minthogy ezeket nem, vagy nem mindig mondja ki nemzetközi egyezmény, akkor hát mi alapján és mikor lehet implementálni ezeket? Mivel, mint az fent említésre került, kimerítő implementálás esetén sem mentesülhetünk teljesen a nemzetközi jog közvetlen alkalmazásától, a nemzetközi jogi képzés ez esetben sem hanyagolható el.

Ebben a tekintetben a nyugat-európai országok jórészt a vegyes megoldást választották: jogrendszerüktől függően implementáltak mindent, vagy szinte mindent, egyúttal alapos nemzetközi jogi képzést kaptak az érintett jogalkalmazók is, sőt, kisebb *task force*-ok alakultak az ilyen ügyek vitelére. A specifikus képzés nálunk is természetesen az után kapott nagy hangsúlyt, hogy rájöttek: a jogalkalmazók a kimerítő implementáció ellenére is kénytelenek nemzetközi jog jártasságot szerezni az ügyek megoldásához. Közép-Európában még nem nagyon beszélhetünk megoldásról, mivel ilyen ügyek sem nagyon voltak (a kommunista diktatúrák bűneinek büntetését, mint tudjuk, így vagy úgy megoldották belső jogban; nálunk a vonatkozó AB-döntés miatt ez a lehetőség megszűnt, tehát maradt a nemzetközi jogra hivatkozás) – kivéve Lengyelországban, ahol volt is nagy meglepetés, amikor egy a Genfi Egyezményekben foglalt bűncselekmény miatt kellett eljárni⁴³ és rájöttek, hogy sem a büntető törvénykönyvük nem foglal magában mindent, sem a jogalkalmazók nem mozogtak a nemzetközi jogban otthonosan.

Eddigi tapasztalataim alapján úgy vélem, hogy a második úton alapuló vegyes megoldás a járható: kimerítő implementációs munkába kellene kezdeni, egyszersmind azonban némi energiát fordítva az érintett jogalkalmazói kör képzésére. Figyelembe kell venni azt is, hogy ez a kérdés egyáltalán nem csupán a régmúlt bűneinek (náci, illetőleg a kommunista rezsimek által elkövetett bűntetteknek) a tárgyalása kapcsán vetődik fel, hanem manapság egyre inkább hazánk nemzetközi katonai szerepvállalása kapcsán is. Szerencsére, ha katonáink pl. birkát gázolnak, az jogilag könnyen megoldható a fogadó állammal kötött megegyezés alapján,⁴⁴ viszont ha katonáink nemzetközileg büntetni rendelt cselekményt követnek el, el kell tudnunk járni, hacsak nem szeretnénk szégyenben maradni a világ előtt. Nem szabad figyelmen kívül hagyni továbbá azt sem, hogy a háborús bűncselekmények tekintetében az egyetemes joghatóság gyakorlásának kötelezettsége ugyan hazánkkal szemben a Genfi Egyezmények ratifikálása (1953) óta – vagyis több, mint fél évszázada immár – fennáll, vélhetőleg alkalmatlanok lennénk egy ilyen eljárásra; márpedig a 'trend' az, hogy a nemzetközi szereplők egyre inkább

⁴³ Az eljárás Afganisztánban szolgáló hét lengyel katona ellen indult háborús bűncselekmények elkövetésének a gyanúja miatt. Forrás: www.freerepublic.com/focus/f-news/2728722/posts (letöltve: 2011. november 14.), lásd még: www.nytimes.com/2007/11/29/world/europe/29poland.html (letöltve: 2011. november 14.)

⁴⁴ A nemzetközi katonai missziókban résztvevő államok minden esetben ún. *Status of Forces Agreement*-et, azaz a haderők jogállásáról kötött megállapodást kötnek a fogadó állammal, mely részletesen szabályozza pl. a kártérítési és joghatósági kérdéseket.

elvárják az egyes államoktól, hogy vegyék ki részüket a nemzetközi igazságszolgáltatás eme formájából is.⁴⁵

A kimerítő implementáció szükségessége mellett szól az is, hogy a nemzetközi jog közvetlen alkalmazása esetén komoly kreativitást kellene elvárnunk a jogalkalmazótól, ha történetesen olyan ügyben járna el, amely a Büntető Törvénykönyvben nincs nevesítve, csakis a nemzetközi jogban: például milyen szankciót kellene alkalmazni; miként lenne alkalmazható a Büntető Törvénykönyv általános része, és így tovább. Ez pedig aligha várható el most, ismerve a jelen jogalkalmazói hozzáállást és jogrendszerünk mikénti felépültségét.

Nem szabad nem figyelmeztetni végül arra, hogy Magyarországnak végre ki kellene köszörszörülnie azt a csorbát, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútumát ratifikáltuk ugyan, de nem hirdettük ki – ezzel adott esetben nemzetközi jogot sértve. A kihirdetést tehát meg kellene ejteni, ez azonban óhatatlanul további implementációs kérdéseket vet fel, hiszen ha nem akarjuk, hogy maga a Nemzetközi Büntetőbíróság járjon el egy hazánkat érintő ügyben, akkor nekünk kell büntetni tudnunk a Statútumban foglalt bűncselekményeket.⁴⁶

⁴⁵ Lásd FIDH–REDRESS: *Extraterritorial Jurisdiction in the European Union, A Study of the Laws and Practice in the 27 Member States of the European Union*. December 2010. Letölthető: www.redress.org/downloads/publications/Extraterritorial_Jurisdiction_In_the_27_Member_States_of_the_European_Union.pdf (letöltve: 2011. november 15.)

⁴⁶ Ez érinti az Alaptörvényt és a sarkalatos törvényeket is, hiszen a Statútum pl. kötelezővé teszi a saját állampolgár kiadását a Nemzetközi Bíróságnak, illetve kizár mindenféle immunitást (közte így az államfőét és az országgyűlési képviselőét is) a benne foglalt bűncselekmények tekintetében.